

18. YÜZYILDA DİYARBEKİRLİ KADINLARIN YAŞAM STANDARDI ANALİZİ (TEREKE KAYITLARINA GÖRE)

LIFE STANDARD ANALYSIS OF WOMEN FROM DİYARBEKİR IN THE 18TH CENTURY (BY TEREKE REGISTRATION)

Veysel GÜRHAN¹

ÖZET

Şer'iyye Sicilleri Osmanlı arşiv belgeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı hukuk sistemi içerisinde kadı adı verilen hakimler tarafından yerine getirilen yargılama işlemini önceden belirlenmiş kalıplara göre düzenleyen bu defterler, mahkemede hazır bulunan kâtip veya katipler tarafından kaleme alınmışlardır. Belgelerin muhtevası idari ve adli konular kadar ev alım satımından vasi ya da kayyım atanmasına, nikah kayıtlarından boşanma belgelerine kadar toplumsal ve sosyal hayatı ilgilendiren geniş bir konu yelpazesini barındırmaktadır. Bu konular arasında sosyal hayata dair en çok dikkat çekenlerinden biri de tereke adı verilen miras kayıtlarıdır. Bu çalışma 18. yüzyılda Diyarbekir Eyaleti'nin merkezi konumundaki Amid şehrinde kayıt altına alınan şer'iyye sicilleri içerisindeki tereke kayıtlarını kadını özne konumuna alarak incelemeye tabi tutarken, Osmanlı toplumunda kadınların tarihinin yazımına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbekir, Tereke, Kadın, Servet

ABSTRACT

Court records (şer'iyye sicilleri) have an important place in Ottoman archive documents. These records, which regulate the proceedings carried out by the judges named "kadı" within the Ottoman legal system according to pre-determined patterns, were taken by the clerks present at the court. The contents of these records include a wide range of topics that concern social and social life from administrative and judicial matters to the appointment of a guardian or curatorship, from home purchase and sale, to marriage registration to divorce documents. One of the most remarkable things about social life among these topics is heritage records called "tereke". This study aims to contribute to the writing of the history of women in the Ottoman society while examining the court records registered in Amid city of Diyarbakir Province in the 18th century,

Keywords: Diyarbekir, Tereke, Women, Wealth

1 Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, veyselgurhan@artuklu.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışma 18. yüzyılda Diyarbekir Eyaleti Amid mahkemesinde kayıt altına alınan şer'iyye sicilleri içerisinde bulunan tereke kayıtlarını kadınları odak noktasına koyarak derinlemesine incelemeye tabi tutmaktadır. Bunu yaparken terekelere ait genel bilgiler verildikten sonra Osmanlı toplumu içerisindeki kadınların aile yapıları ve servet edinme yolları ile kişisel eşyalarının miktarı, çeşitliliği, taşınmaz mülklerinin oranı, alacak verecek ilişkileri gibi veriler üzerinden bir tür yaşam standardı analizi ortaya çıkarılmayı amaçlanmaktadır. Kadınlara ait terekelerin toplam miktarından hareketle ekonomik ve sosyal tabakalaşmanın yaşanıp yaşanmadığı, zengin, orta halli ve yoksul gibi sınıflandırmalar üzerinden kadınlar arasında ne tür farklılaşmalar bulunduğu, yönetici ya da farklı statülere sahip kişilerin eşleri konumundaki kadınların servet edinme konusunda diğerlerine göre avantajlı olup olmadığı gibi sorular bu araştırmanın problematiğini oluşturmaktadır. Bu sorulara cevap ararken veri olarak sadece toplam tereke miktarları kullanılmayacak aynı zamanda terekeler içerisinde taşınmaz mal ve alacakların miktarı çıkarılarak elde edilen kişisel eşyaların değerleri üzerinden de tespitler yapılarak veriler karşılaştırmaya tabi tutulacaktır. Ayrıca kadınların nakit para bulundurup bulundurmadığı, dönemin şartları içerisinde bunları muhafaza etme imkanlarının varlığı da üzerinde durulan konular arasında olacaktır. Ancak burada belirtilmesi gereken en önemli husus kadınlara ait tereke kayıtlarının erkeklerinkinden ayrıştırılarak kendi içerisinde bir analize tabi tutulduğudur. Bu yöntemle kadınlar arasındaki sosyal ve ekonomik tabakalaşmanın tereke kayıtlarına yansımaları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Nitekim terekeler üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalar genelde cinsiyet üzerinden bir ayrıma gidilmeden (bkz. Erdoğan, 2010) veya sosyal statüsüne göre seçilmiş bir ya da birkaç kişinin terekesini incelemeye tabi tutarak yapılmaya çalışılmıştır (bkz. Civelek, 2015; Arslan, 2014). Oysa bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak kadınların tereke kayıtları erkeklerinkinden ayrı incelemeye tabi tutulacak, kadınlar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların ve toplum tarafından kendilerine yüklenmiş rolleri ifade eden toplumsal cinsiyetin bireylerin yaşam standartlarına etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır (toplumsal cinsiyet için bkz. Gürhan, 2010). Ayrıca tereke kayıtlarının içerisindeki taşınmaz mallar için ayrı bir inceleme yapıp, servet edinme ve mülkiyet arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın yöntemi olarak terekelerdeki toplam miktar üzerinden servet aralıklarının belirlenmesi, kadınların zengin, orta halli ve yoksul olarak sınıflandırılarak içlerinden en yoksul ve en zenginlerin tespit edilmesi ve tespit edilen bu kişilerin derinlemesine incelemeye tabi tutulması

benimsenmiştir. Bu bakış açısıyla Osmanlı toplumu içerisinde kadınların tarihinin yazımı ile ilgili farklı bilgilere ulaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca elde edilen veriler değerlendirilirken yaşam standardının oluşumunda dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısının etkisinin büyük olduğu göz önünde bulundurulmuş ve örneklem olarak seçilen kayıtların 18. yüzyıla ait olması sebebiyle dönemin şartlarının servetin dağılımı üzerindeki etkileri dikkate alınmıştır. Nitekim bu yüzyıl devlet içerisindeki değişimlerin eskiye oranla daha çok hissedildiği, geçimini sürdürme ve mal edinme hususunda farklı yönelimlerin ortaya çıktığı, toplumdaki sosyal tabakalaşmanın arttığı bir dönem olarak bilinmektedir (bkz. Faroqhi, 2003; Yücel, 1997).

Tereke Kayıtları

Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca büyük bir titizlik içerisinde tutmuş olduğu kayıtlar günümüzden bakıldığında bile arşivcilik sistemi açısından oldukça başarılı örnekler olarak kabul edilmektedir. Belirli standartlara göre tutulan bu kayıtlar incelenen dönem ile ilgili sosyal hayattan ekonomik hayata kadar önemli ipuçları sunmaktadır. Bu belgeler içerisinde sosyal tarih ile ilgilenen araştırmacılar açısından en fazla ilgili uyandırıcı ise şer'iyye sicilleri olmuştur. Osmanlı hukuk örgüsü içerisinde yargılama fonksiyonunu yürüten *kadı* ve mahkemede olan biteni kayda geçiren *kâtip* tarafından belirli standartlara göre kaleme alınan şer'iyye sicilleri hukuki olayların kayıt edildiği belgeler olma özelliğinin yanı sıra sosyal hayata dair birçok hususu da içerisinde barındıran vesikalar olarak incelenmektedir.

Şer'iyye sicilleri içerisinde idari ve adli konular kadar ev alım-satımından vasi ya da kayyım atanmasına, nikah kayıtlarından boşanma belgelerine kadar toplumsal ve sosyal hayatı ilgilendiren geniş bir konu yelpazesi bulunmaktadır (bkz. Gedikli, 2007). Bu önemli konulardan biri de miras paylaşımı olup belge türü olarak *tereke* adı verilen kayıtlar ile defterlere geçirilmektedir. Vefat eden kişinin mallarının devlet görevlileri tarafından tespit edilerek varsa mirasçıları arasında taksim edilmesi anlamında kullanılan *tereke* kelimesi bazı durumlarda *muhallefât* veya *metrukat* kelimeleri ile de benzer şekillerde kullanılmaktadır (Özcan, 2005: 406). Temellerini İslam hukukundan alan tereke uygulamasının Osmanlı hukuk sistemindeki ilk örneklerine 15. yüzyılda rastlanmaktadır (Ertaş & Şişman, 2013: 200). Bu tarihten başlayarak Cumhuriyet döneminde kabul edilen medeni kanunun uygulanmasına kadar geçen sürede tereke işlemlerinin mahkemelerde kadıların sorumluluğunda yürütüldüğü bilinmektedir.

Tereke işlemleri İslam hukukunun gereği olarak kadınların görevleri arasında olup tespiti ve taksimi ancak ilgili kişilerin isteği üzerine mümkündür

(İnalcık, 1953: 52).² Kadı başka davalar ile ilgilendiği ve her işe aynı anda bakamayacağı içindir ki görevlendireceği kişiler aracılığıyla vefat eden kişinin taşınır-taşınmaz mallarını, nakit parasını, varsa alacaklarını tespit ettirir ve ödemesi gerektiği borçları hesaplayarak değerlendirmeye alırdı.³ Bu işlem yapılırken bir taraftan mal ve eşyaların piyasa değeri tespit edilir diğer taraftan ise alacaklıların kişisel ya da ticari borçlarının değeri belirlenmeye çalışılırdı. Tabi bu arada mirastan devlete kalması beklenen bir pay var ise hesaplanır son olarak mahkeme görevlilerinin işlem ücretleri de belirlenerek toplam miktardan düşülürdü. Bütün bu işlemler yapılırken vefat eden kişinin tüm malları göz önünde bulundurulurdu.

Tereke kayıtlarının ilk bölümünü ad, meslek, unvan, yaşadığı şehir, mahalle, köy gibi ikamet bilgilerini içeren bir tür kimlik tespiti aşaması oluştururdu. Bu bilgilerin verilmesinin hemen arkasından merhum/merhumenin ölüm tarihi verilirdi. Ancak bu tarih gün, ay ve yılı içeren bir tarihlendirme değil, kaydın alındığı günden kaç gün önce vefat olayının gerçekleştiğini belirtir şekildeydi. Vefat tarihinden sonra mirasçıların isimleri ve yakınlık dereceleri tek tek yazılır, varislerin olmaması durumunda ise devlet adına malları teslim alacak *beytülmal eminin* ismi yazılırdı. En sonda ise tereke kaydının tutulduğu tarih deftere kaydedilirdi.

Belgenin tarihlendirilmesinden hemen sonra ölen kişiye ait taşınır-taşınmaz mallar listelenir, cinsi, adeti ve piyasa değeri belirtilir ve toplam yekûn çıkarılırdı. Son olarak varsa alacakların listesi verilip kimler olduğu belgede belirtilirdi. Bu listelerde maddi ve kültürel anlamda değeri olan giysiler, ziynet eşyaları, ev eşyaları, kitaplar, hayvanlar, ev, dükkân, bağ, bahçe gibi taşınmaz mallar ile nakit olarak bulunan paralar tek tek kaydedilirdi (Oğuzoğlu, 1985: 1).

Bir sonraki aşamayı ise taraflara yapılacak ödemenin miktarı oluşturmaktaydı. Toplam miktardan defin masrafları, devlet görevlilerinin alacağı

2 Ölen kişinin mirasının tereke olarak mahkeme tarafından tespiti ve taksiminin yapılması üç sebeple gerçekleştirilmekteydi. Bunlardan ilki ve en çok gerçekleştirilene mirasçılar arasında sorunun yaşanması durumuydu. Bu durumda taraflardan biri ya da birkaç mahkemeye başvuru yapıyor ve terekenin kaydedilip taksiminin hukuken yapılmasını sağlıyordu. İkinci sebep ise mirasçının ya da mirasçıların reşit durumda olmamasıydı. Bu durumda vasi atanması ve mirasın bu kişi eliyle korunması sağlanıyordu. Üçüncü olarak ise ölen kişinin geride hiç mirasçı bırakmaması durumudur. Bu durumda miras beytülmal emini vasıtasıyla devlete kalıyordu. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuz G. , 2013: 9.)

3 Osmanlı idari sistemi içerisinde kadılık sadece yargılama fonksiyonu olan bir makam değildi. Kadılar bu işlevlerinin dışında görevli bulundukları birimin belediye ve güvenlik işlerinden de sorumluydular ve bu durum onlar üzerinde ciddi bir iş yükü oluşturmaktaydı. İşleri yoğun idari birimlerdeki kadıların kendilerine *naib* adı verilen yardımcılar/vekilleri atadıkları bilinmektedir. Ancak naibler dışında kurumsal olarak kadiya yardım eden ve belirlenmiş iş tanımları olan görevliler de vardı. Kâtip, muhızır, kassam, beytülmal emini vb. kişiler bu görevliler arasındadır. Bu kişiler kadının iş yükünü azalttıkları gibi mahkemenin düzenli işleyişini de sağlamaktaydılar. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan, 1966; Ekinci, 2005)

işlem ücretleri (dellaliye, hammaliye, vs.) ve vergiler düşürüldükten sonra kalan kısım mirasçılar arasında bölüştürülürdü (Barkan, 1966: 2). Tüm bu işlemler kadının malın değerini tespit edip bölüştürme işlemini yapmakla görevlendirdiği *kassam*, kayıt altına alıp defterlere geçiren *kâtip*, duyuruları yapan *dellal* ve mirasçıların olmadığı durumlarda devlet adına mirasa el koyan *beytülmal emininden* oluşan bir ekip tarafından yapılmaktaydı. Bahsi geçen tüm işlemler belli bir standardizasyon içerisinde belirli esaslara göre yapılmakta ve belgeler bu ciddiyet üzerine düzenlenmekteydi. Bütün bu uygulamalar miras tespiti ve paylaşımının düzgün, titiz ve kurallara uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamak için yapıldı. Buna rağmen tereke-lerden mal saklayan ya da kaçırmaya çalışanlar aile yakınları veya görevliler olabiliyor, bu tip durumlar tespit edildiği zaman ise cezalandırılma yoluna gidiliyordu (bkz. Oğuz, 2014). Bütün bu yönleri ile kaydedildiği döneme ait güvenilir bilgiler veren tereke kayıtları Osmanlı toplumunu ve sosyal hayatını inceleyen araştırmacılar için önemli kaynaklar olarak değerlendirilmektedir (Ayrıntılı çalışmalar için bkz. Barkan, 1966; İncalcık, 1953).

Bu çalışmada Diyarbekir şer'iyye sicilleri içerisinde 3796, 3744 ve 3756 numaralı defterler incelemeye tutulmuştur. Bu defterlere ait tarih ve belge sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen sicillerin belge sayıları ve tarihleri

Defter No	Belge Sayısı	Toplam Tereke	Erkek tereke sayısı	Kadın tereke sayısı	Tarih
3756	41	41	33 (%80)	8 (%20)	H.1152 (M.1739-1740)
3744	85	51	40 (%78)	11 (%22)	H.1169 (M.1755-1756)
3796	284	280	210 (%75)	70 (%25)	H.1173 (M.1759-1760)
Toplam	410	372	283 (%76)	89 (%24)	

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere defterlerin tarihleri yaklaşık olarak 20 yıllık bir dönemi (M. 1739-1760) kapsamaktadır. Bu defterlerden 3796 ve 3756 numaralı olanlar sadece tereke kayıtlarından oluşmaktadır. Şer'iyye sicilleri içerisinde sadece bazı konulara ayrılmış ve tek bir belge türünden oluşan defterlerin bulunduğu bilinmektedir. Daha çok katiplerin tercihi olarak belli konulara daha sonra ulaşılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla bu türden defterlerin tutulma yoluna gidildiği bilinmektedir. 3744 nolu defter ise diğer iki defterden farklı olarak belge çeşitliliğinin fazla olduğu bir defterdir.

3796 nolu defterde bulunan 284 belgenin içerisinde 4 tanesi dışındaki-lerin tümü tereke kayıtlarından oluşmaktadır. Bunlar içerisinde 70 adeti

kadınlara aittir. Geriye kalanların erkeklere ait olduğu düşünüldüğünde kadınlara ait belgelerin toplam terekeye oranı %25, erkeklerin ise %75'tir. Terekelerden oluşan bir diğer defter olan 3756 nolu defterdeki kadınlara ait terekelerin oranı %20'dir. Son defter olan 3744 nolu defterde ise farklı belge türlerinin de bulunması nedeniyle toplam tereke sayısı 51 olup bunun %78'i erkek, %22'si ise kadınlardan oluşmaktadır. Görüldüğü üzere her üç defterde de kadınlara ait belgelerin oranı %20 civarındadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus tereke kayıtlarının ancak mirasçıların isteği durumunda mahkeme tarafından taksimine karar verildiğidir. Aksi durumlarda miras ailenin kendi içerisinde paylaşmakta ve resmi kayıtlara geçmemektedir. Örneğin Hatice bt. Mustafa adlı kadının terekesi vasisi olan Sıddık Beşe'nin talebi üzerine taksim olunmuştur (DŞS 3756, 8a-1). Kadınlara ait miras paylaşımlarının erkeklere oranla daha az mahkemeye yansması çoğu zaman sorunun aile içerisinde çözüme kavuşturulduğuna işaret etmektedir.

Burada belirtilmesi gereken bir başka husus gayrimüslim kadınların durumudur. Tereke uygulaması kaynağını İslam hukukundan aldığı için mahkemeye başvuran gayrimüslimlere de aynı yöntem uygulanmakta ve İslam hukukunun gerekleri yapılmaktaydı. Buna rağmen birçok gayrimüslimin mahkemeye başvurarak miras tespiti ve taksimini gerçekleştirdiği görülmektedir. İncelemeye tabi tuttuğumuz kadınlara ait 89 tereke içerisinde 21 tanesi (%23,6) gayrimüslim kadınlara aittir. Bu terekeler de miktarlarına göre analize tabi tutulacaktır.

Tereke Miktarlarına Göre Servet Aralıkları

Bu bölümde kadınlara ait tereke kayıtları miktarlarına göre zengin, orta halli ve yoksul olarak sınıflandırılacak ve aralarındaki ilişkiler analize tabi tutulacaktır. Tasnif ve sınıflandırma yapılırken bu konuda daha önce yapılan çalışmalardan faydalanma yoluna gidilmiş ve varlık sınırları belirlenirken araştırmacıların farklı rakamları zikrettiği görülmüştür. İncalcık, 15. yüzyıla ait Bursa terekeleri ile ilgili tasnifi yaparken 1,000 akçe ve aşağısını yoksul, 1,000-10,000 akçe arasını orta halli, 10,000 akçe üstünü ise varlıklı olarak nitelemiştir (İncalcık, 1953: 55). 17. yüzyıl ile ilgili yaptığı başka bir çalışmada ise varlık sınırını 300,000 akçe olarak tespit etmiştir (İncalcık, 2009: 286). Cankabal'ın Ayntâb üzerine yapmış olduğu çalışmasında, daha önce yapılmış başka çalışmalar da referans gösterilerek zenginlik sınırı 1,000 kuruş olarak belirlenmiştir (Cankabal, 2009: 115-116). 18. yüzyıla gelindiğinde ise Gülser Oğuz'un Edirne terekeleri üzerine yapmış olduğu rakamsal analizler dikkat çekmektedir (bkz. Oğuz G. , 2013). Doktora tezinde kullanmış olduğu veriler araştırma dönemimiz ile aynı zaman aralığını kapsadığı için çalışmamızda bu tasnifin kullanılmasına karar verilmiştir. Oğuz'a göre 18. yüzyılda 100,000 akçe ve yukarısı birini yoksul

olarak tanımlamak mümkün değildir (Oğuz G. , 2013: 87). 10,000 akçeden aşağısında olanları ise yoksul olarak guruplandırmayı tecih etmiştir. Biz de çalışmamızda aynı tasnifi kullanarak 0-10,000 akçe arasını yoksul, 10,000-100,000 akçe arasını orta halli, 100,000 ve üzerini ise zengin kadınlar olarak nitelendireceğiz. Nitekim aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 100 bin akçe ve yukarısı tereke miktarına sahip kadın sayı oldukça azdır. Hatta 3744 numaralı defterde bu miktarda terekeye sahip kadın hiç yoktur. Bu sayı belirtilen miktarın zenginlik sınırı olarak kullanılmasının doğruluğunu da göstermektedir.

Tablo 2: Terekelerin toplam miktarına göre servet aralığını gösteren kişi sayıları

Tereke Aralığı	3756	3744	3796	Toplam
0-10,000	2	4	23	29 (%32,6)
10,000-100,000	3	7	42	52 (%58,4)
100,000 ve üstü	3	-	5	8 (%9)
Toplam	8	11	70	89

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere 29 kişi 0-10,000 akçe aralığında yani yoksul grup içerisinde bulunmaktadır. 10,000-100,000 akçe arasında bulunan orta hallilerin sayısı 52, zengin olarak nitelendirilecek 100,000 akçe ve yukarısındaki tereke sahibi kadın sayısı ise 8'dir. Bu verilere göre 89 kadından %32'si ilk aralıkta yani yoksul grup içerisinde. %58 ile orta halli kadınlar en fazla orana sahiptirler. Bu oran Diyarbakır'da kadınlar arasında orta tabakada bir yoğunlaşma olduğunu göstermektedir. Kadınlar içinden zengin olanlar ise sadece %9'luk gibi az bir kısmı oluşturmaktadır.

Toplam tereke miktarı üzerinden değerlendirme yapıldığı zaman şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Üç defterdeki kadınlara ait terekelerin toplam miktarı 3,532,769 akçedir. Bu miktar göz önünde bulundurularak servet aralıkları incelendiğinde 0-10,000 akçe arasındaki terekelerin toplam içerisindeki payı 173,737 akçedir. Oran olarak %4,9'a denk gelen bu miktar kadınlar arasındaki servet dağılımında yoksulların payının çok düşük olduğunu göstermektedir. Kişi bazında toplam belgelerin %32'sini oluştursalar bile mal varlıkları diğer gruplar ile kıyaslanamayacak kadar düşük görünmektedir. Yine bu açıdan orta hallilere bakıldığında bu tabakada bulunan kadınlara ait terekelerdeki mal varlığı 1,681,487 akçe ile toplam miktarın %47,5'ini oluşturmaktadır. Bu veri ilginç sonuçlar sunmaktadır: Kişi sayısı olarak %52 ile en kalabalık grubu oluşturmakla birlikte servet miktarında da çoğunluğu oluşturan orta halli kadınlar az sayıdaki zenginlerin mal varlığına hemen hemen yakın bir paya sahip durumdadırlar. Nitekim zengin olarak nitelendirilebilecek 100,000 ve yukarısı terekeye sahip 8 kadın toplam kişiler içerisinde %9, servet miktarında ise %45,6'lık bir kısmı oluşturmaktadırlar. Bütün bu verilerin işaret ettiği üzere Osmanlı toplumun-

da (özellikle kadınlar bazında) orta tabakadaki kalabalıklaşmaya rağmen servet dağılımında ciddi anlamda eşitsizlik bulunmakta, az sayıda zengin asıl mal varlığını elinde tutmakta, 29 fakir kadının toplam terekesi zengin bir kadın olan Fatma bt. Abdülkerim'in terekesinin toplamının üçte birine, taşınmaz mülk ve cariyeleri çıkarıldığında ortaya çıkan kişisel eşyaların ise yarısına denk gelmektedir (DŞS 3796, 62a-3). Yukarıda belirlenen sınırlar dahilinde belirlenmiş grupların kendi içerisindeki incelemeleri aşağıda ayrıntılarıyla verilmiştir.

0-10,000 Akçe Arası Mal Varlığına Sahip Kadınlar

Bu grubu kendi içerisinde incelediğimizde terekesi 10,000 akçenin altında olup yoksul olarak nitelendirilen kadınlardan 8'inin 5,000 akçe ve daha az mal varlığına sahip olduğu görülmektedir. 5'i Müslüman 3'ü gayrimüslim olan bu kişiler kadınlar arasında en yoksulları oluşturmaktadır. Buna karşılık durumu biraz daha iyi olduğu düşünülen 5,000-10,000 akçe terekeye sahip kadın sayısı ise 21 (%72,4)'dir. Bunların da 7'sini gayrimüslimler oluşturmaktadır.

Tablo 3. Tereke miktarı 0-10,000 arası kadınların kişisel eşya miktarları

Tereke Sahibi	Toplam Miktar	Kişisel Eşya	Defter/Belge No
Andelip bt. Abdullah	7,440	5,040	3796/23a-3
Senem bt. Safer	7,920	3,120	3796/27b-1
Fatma bt. Seyyid Hasan	8,427	8,427	3796/32a-1
Esmâ bt. Abdullah	6,930	6,660	3796/40a-1
Fatma bt. Seyyid Ali	7,986	6,786	3796/57a-1
Ayşe bt. Türkmen	4,407	4,407	3796/57b-2
Sidi bt. İsak	8,880	8,880	3796/60b-1
Havva bt. Abdullah	7,185	4,785	3796/64b-1
Elmas bt. Donabid	9,819	2,259	3796/68b-1
Reyhan bt. Ebubekir	6,720	4,620	3796/46a-1
Meryem bt. Şahin	7,800	7,800	3796/45b-2
Yenican bt. Abdullah	3,600	2,100	3796/44a-2
Medine bt. İbrahim	3,720	3,720	3796/43a-1
Mernos bt. Kazer	5,520	4,440	3796/18a-1
Maryem bt. Arsi	3,540	3,540	3796/39a-1
İva bt. Tahman	5,315	5,315	3796/14b-2
Emine bt. Abdullâh	5,130	5,130	3796/14a-2
Şefika bt. Yusuf Ağa	9,930	1,930	3796/10b-5
Kelek bt. Kazer	1,020	1,020	3796/9a-2
Sidi bt. Abdunnur	4,780	780	3796/9a-1
Peri bt. Abdullah	2,280	2,280	3796/8b-2
Marbetan bt. Aslo	4,920	4,920	3796/4b-5
Rahime bt. Feyzullah	2,364	1,164	3796/1a-4

Hatun bt. Mehmed	8,101	6781	3744/21b-1
Zenne bt. Vaşabed	8,109	6990	3744/20b-2
Selur bt. Abdullah	2,520	1320	3744/7a-2
Okapir bt. Emil	5,694	4944	3744/3a-3
Kafiye bt. Hıdır	8,640	5,220	3756/8b-1
Renemezen bt. Bağdasar	5,040	3420	3756/6a-1
Toplam	173,737	127,798 (%73)	

Yukarıdaki tablo fakir olarak belirlenen aralıktaki kadınların toplam tereke ve kişisel eşya miktarlarını vermektedir. Kişisel eşyalar kadının eşinden talep ettiği *mehir* adı verilen paranın son taksiti olan *mehr-i müeccelin*, başka kişilerde bulunan alacakların ve taşınmaz malların toplam tereke miktarından çıkarılması sonucunda elde edilmiştir. Kişisel eşyalar içerisinde kıyafetler, ev araçları, ziynet eşyaları, bakliyat, alet, malzeme ve kitaplar gibi günlük hayatta kullanılan geniş yelpazede parçalar bulunmaktadır. Kadınların günlük hayatta kullandığı ve yaşam standardını göstermesi açısından veriler sunabileceğini düşündüğümüz bu eşyaların tablo 3'te de görüldüğü üzere toplam terekeye oranı %73'tür. Bu oran fakir kadınların ellerindeki parayı kişisel ihtiyaçlarını giderme yönünde değerlendirdiklerini göstermektedir.

Tablo 3 ayrıntılı incelendiğinde toplam tereke miktarı ile kişisel eşya miktarı aynı olan kadın sayısının 10 olduğu bunun da oransal olarak %34,4'e tekabül ettiği görülmektedir. Geriye kalanlarına bakıldığında ise kişisel eşyaları ile toplam terekeleri arasındaki farkın çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Aradaki bu farkı çoğu zaman taşınmaz mallar ile mehir alacakları oluşturmaktadır. Bu aralıktaki kadınlar arasında toplam tereke miktarı ile kişisel eşya arasındaki farkın en çok bulunduğu kişi Şefika bt. Yusuf'dur (DŞS 3796, 10b-5). Şefika'nın terekесinin toplamı 9,930 akçe, kişisel eşyasının miktarı ise 1,930 akçedir. Aradaki bu farkın tamamını ise 8,000 akçelik mehir alacağı oluşturmaktadır. Yoksul veya zengin fark etmeksizin tüm kadınların hakkı olan mehirin terekelere olumlu anlamda yansması belgelerde açıkça görülmektedir. Nitekim bu aralıktaki kadınlar içerisinde terekесine kaydedilen mehir alacağı bulunan kişi sayısı 5'tir. Düşük miktarda terekelere sahip olan bu kadınların miraslarının önemli bölümünü mehir alacakları oluşturmaktadır.

Toplam tereke ile kişisel eşya miktarı arasındaki farkın fazla olduğu bir diğer örnek Sidi bt. Abdunnur adlı gayrimüslim kadındır (DŞS 3796, 9a-1). Bu belgeye göre Sidi'nin 4,780 akçelik terekесinin sadece 780 akçelik kısmı kişisel eşyadır. Bu farkı oluşturan kalem ise başkalarından alacağının bulunmasıdır. Alacak meselesinin tereke aralığı fark etmeksizin birçok kadının terekесinde bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu veriler borç

verme işleminin kadınlar açısından bir tür ekonomik faaliyete dönüştüğüne işaret edebilir. Fakat yoksul olarak nitelendirilen aralıktaki kadınların çok fazla borç verme işlemine girmemiş olmaması gerekir. Nitekim sadece 5 kişinin başkalarından almayı umduğu alacağı vardır. Bunların miktarı da 1,000 akçe ile 1,500 akçe arasında değişmektedir. Bahsi geçen miktarların en azından fakir kadınlar için bir ticari faaliyete işaret ettiğini söylemek zor görünmektedir.

Osmanlı toplumunda kadınların taşınmaz mal sahibi olmaları konusunda yasal bir sıkıntı bulunmadığı hatta birçok kadının mülk edinme konusunda ileri düzeyde faaliyette bulunduğu bilinmektedir. Bu yolla özel ve kamusal alandaki iktidarını oluşturduğu düşünülen Osmanlı kadınının önemli yatırım araçlarından biri olarak mülk edinmeyi tercih ettiği düşünülmektedir. Bu yönüyle bakıldığında şer'iyye sicillerinde sıklıkla rastladığımız mülk alım-satımı belgelerindeki kadın oranının fazlalığı açıklanabilir bir durumdur. Ancak beklenildiği üzere fakir kadınlar arasında mülk edinme açısından bir yoğunluk görülmemektedir. 29 kadın arasından sadece 7 kişinin ev, bahçe ve dükkân gibi taşınmaz malları yatırım aracı olarak gördüğü belirlenmiştir. Bunların bazıları tam mülkiyet özelliği gösterirken bir kısmı ise hisse düzeyindedir. Örneğin Havva bt. Abdullah'ın 7,185 akçelik terekesinin 2,400 akçesini (DŞS 3796, 64b-1), Reyhan bt. Ebubekir'in 6,720 akçelik terekesinin 2,100 akçesini sahip oldukları evler oluşturmaktadır (DŞS 3796, 46a-1). Esmâ bt. Abdullah 270 akçelik bir dükkânı (DŞS 3796,40a-1), Yenican bt. Abdullah ise 1,500 akçelik ev hissesini (DŞS 3796, 44a-2) yatırım aracı olarak seçmiştir. Servet miktarları düşük olmasına rağmen bu aralıktaki kadınların da diğerleri kadar olmasa bile yatırım aracı olarak mülk edinmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Ancak bu mülklerin ailelerinden ya da eşlerinden miras olarak intikal eden evler olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Mülk edinme dışında kadınlar için önemli hususlardan biri de mücevher ve değerli ziynet eşyalarına yapılan yatırımdır. Düşük servetli bu sınıftaki kadınlar arasında mücevher ve değerli taşlara ilgi olduğu ancak bunun diğer kesimlere göre çok düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Çünkü sadece 5 kadında bu türden eşyalara rastlanmıştır. Bunların çoğunluğunu bilezik, kemer, küpe gibi gümüş eşyalar oluştururken özellikle sim kemer ve zümrüt küpenin her kesimdeki kadınlar tarafından yaygın olarak kullanıldığı ve incelediğimiz dönemdeki kadınlar için vazgeçilmezlerden biri olduğu görülmüştür (DŞS 3744, 21b-1; 3796, 14b-2; 45b-2). Bu aralıktaki terekeler içerisinde altın ziynet eşyasına sadece tek bir kadında Marbetan bt. Asloda rastlanmıştır (DŞS 3796, 4b-5). Bu yaşam standardına sahip kesim için altın eşyaya sahip olmak nadir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksul kadınlar arasında 1,020 akçe terekeye sahip en fakir kişi Hoca İskender mahallesinde sakin olup küçük yaştaki kızı İğise ile birlikte oturan

gayrimüslim Keklek (ya da Keklik) bt. Kazer'dir (DŞS 3796, 9a-2). 15 Ramazan 1172 senesinde kaydedilen terekeye bakıldığında Keklek'in kişisel eşyası ile toplam tereke miktarının aynı olduğu, tüm mirasının kendisine ait 15 parça eşyadan oluştuğu görülmektedir. Bu eşyalardan 140 akçe değerindeki sim kemer dışındakilerin kıyafet (fes, şal, anteri, kaftan, don vb.) ile günlük yaşamda kullandığı malzemelerden (sandık, hamam leğeni, hamam rahtı, tas vb.) ibaret olduğu görülmüştür. Terekesi içerisinde sim kemer dışında herhangi bir mücevher ya da değerli eşya bulunmayan Keklek'in taşınmaz mülkü de bulunmamaktadır. İşin ilginç tarafı miras içerisinde günlük hayatta yaşamını devam ettirmek için gerekli olan herhangi bir mutfak eşyasına da rastlanılmamıştır. Muhtemelen mirasçıları arasında bulunan 2 erkek ve 1 kız kardeşinin yardımıyla bu ihtiyaçlarını gidermektedir. Bütün bu veriler Keklek'in yaşam standardının çok düşük bir seviyede seyrettiğine ve zorluk içerisinde yaşadığına işaret etmektedir. Zaten belgeden anlaşıldığı kadarıyla eşi Makdisi Ohan v. Simo uzun zamandır kayıp olup kendisinden haber alınamayan bir kişidir ve Keklek hayatını henüz reşit olmayan sağire kızı İgise ile birlikte zorluk içerisinde tek başına sürdürmektedir.

İkinci en yoksul kişi Hoca Ahmed mahallesinde sakin acem kökenli Peri bt. Abdullah adlı bir cariyeye kadındır (DŞS 3796, 8b-2). Köleliğin vermiş olduğu bir özellik olarak eşi Ali b. Abdullah dışında hiç varisi bulunmamaktadır. Peri'nin de tıpkı Keklek gibi tüm mal varlığı kişisel eşyalarından oluşmaktadır (toplam tereke ve kişisel eşya miktarı: 2,280 akçe). Bu eşyalar: Teşt, tencere, leğen, badiye bakır, Uskure, köhne kilim ve halı, çuka, çarşaf, anteriler, gömlekler, hamam rahtı, sine kürk, don, yemeni, boğça, papuç, yorgan, yastık ve döşeklerden oluşmaktadır. Bu kadına ait hiçbir mücevher ya da takı yok iken en pahalı kişisel eşyası 560 para ile bir kürktür. Mal varlığından 1065 akçe eşine isabet etmiş, başka kimsesi olmadığı için 760 akçe para beytülmal emini Abdülkerime teslim edilmiştir.

Görüldüğü üzere kadınlar arasında yoksul olarak nitelendirilebilecek Müslüman ya da gayrimüslim fark etmeksizin bir tabakalaşmanın oluştuğu gözlemlenmektedir. Bu kişilerin servetinin çoğunluğunun kişisel eşyalarından oluştuğu ve aralarında az sayıda da olsa taşınmaz mala sahip kişilerin bulunduğu da görülmektedir.

10,000-100,000 Akçe Arası Mal Varlığına Sahip Kadınlar

Orta halli kadınlar elimizdeki belgelerin yüzde ellisinden fazlasını oluşturduğu için kimliklerinin tespiti ve servetlerinin analizi önemli bir husustur. Tereke miktarı ne yüksek ne de düşük olarak nitelendirilebilecek bu kadınlar ile ilgili elimizdeki belge sayısı 52 olup, toplam belgelerin %58,4'ünü oluşturmaktadır. Bu oran incelediğimiz dönem içerisinde kadınlar arasında orta halli bir sınıfın oluştuğuna işaret etmektedir. Aşağıdaki tablo orta halli diye nitelendirebileceğimiz kadınların toplam tereke ve kişisel eşya miktarlarını göstermektedir.

Tablo 4. Tereke miktarı 10,000-100,000 akçe arası kadınların kişisel eşya miktarları

Tereke Sahibi	Toplam Miktar	Kişisel Eşya	Defter/Belge No
Raziye bt. Ali	52,710	22,710	3796/23a-2
Hatice bt. Ahmed	35,028	35,028	3796/23b-1
Nur bt. Yagob	38,052	22,452	3796/23b-2
İzzet bt. Abdullah	13,407	6,207	3796/26b-2
Dursun bt. Hacı İbrahim	28,800	12,319	3796/27a-2
Kadsi bt. Abdo	13,710	13,710	3796/30b-2
Hamide bt. Ahmed	13,443	10,443	3796/31b-1
Rukiye bt. Ali	56,340	32,340	3796/34a-1
Emine bt. Mustafa	11,118	5,118	3796/37a-1
Emine bt. Mahmud	10,020	4,020	3796/40a-2
Hatice bt. Abdullah	18,000	9,240	3796/36b-1
Maryem bt. Şükrü	17,880	17,880	3796/48a-2
Kirekesk bt. İrso	20,880	20,880	3796/49b-1
Hatice bt. Hüseyin Ağa	29,814	21,414	3796/55a-1
Münteha bt. Ahmed	19,713	19,713	3796/56a-1
Raziye bt. İbrahim	43,381	32,381	3796/57b-1
Hanım bt. İstapan	48,520	48,520	3796/58a-1
Merinos bt. Tahman	40,230	40,230	3796/59b-2
Fatma bt. Abdullah	17,766	17,766	3796/60a-3
Fatma bt. Abdullah	13,200	13,200	3796/61a-4
Ayşe bt. Yahya	61,200	19,200	3796/61b-3
Emine bt. Mustafa	38,139	11,694	3796/17a-1
Ketrine bt. Osib	16,131	16,131	3796/63b/1
Rukiye bt. Hacı Ebubekir	77,629	47,629	3796/66a-2
Zeynep bt. Abdullah	24,000	4,800	3796/67a-2
Ümmü bt. Hacı Ahmed	20,742	20,742	3796/69b-3
Hatice bt. Abdullah	18,210	6,210	3796/43a-3
Fatma bt. Ali	17,244	8,244	3796/40b-1
Hafize bt. Muhyiddin	36,138	20,538	3796/41a-1
Fatma bt. Abdurrahman	16,842	10,842	3796/42b-1
Hanım bt. Minas	12,480	12,480	3796/21b-2
Fatma bt. Mehmed	69,825	15,000	3796/21b-1
Emiş bt. Şeyh İbrahim Çelebi	31,881	31,881	3796/19b-2
Hacı bt. Hacı Mustafa	31,788	31,788	3796/19a-1
İsmihan bt. Tomcan	57,420	32,820	3796/17b-1
Ümmü Gülsüm bt. Ahmed Ağa	60,000	10,880	3796/15b-1
Hamire bt. Hacı İbrahim	13,426	7,426	3796/10b-1
Rabia bt. Hacı Mustafa	11,590	7,590	3796/6b-4
Fatma bt. Ali	23,930	12,630	3796/6a-3

Rukie bt. Hacı İbrahim	18,580	10,580	3796/3a-2
Maryem bt. Yakop	28,800	20,220	3796/16a-1
Hafize bt. Ömer	17,178	6,378	3796/1a-3
Hatice bt. Hacı Ahmed	89,442	57,882	3744/15b-2
Eruh bt. Halil	63,627	25,227	3744/15a-1
Emine bt. Halil	68,097	44,097	3744/9a-1
Meran bt. Osib	59,534	53,774	3744/8b-1
Fatıma bt. Maksud	29,475	29,475	3744/8a-1
Fatma bt. Ahmet	35,232	20,832	3744/3b-2
Emine bt. Yunus	17,796	17,796	3744/3a-2
Ayşe bt. Ali	41,400	7,800	3756/9a-2
Habibe bt. Kadir Ağa	11,340	11,340	3756/8b-2
Hatice bt. Mustafa	20,280	8,280	3756/8a-1
Toplam	1,681,487	1,047,677 (%62,3)	

Yukarıdaki tablodan da izleneceği gibi bu servet aralığı oldukça geniş tutulduğundan çok farklı rakamlara ulaşabilmek mümkün gözükmektedir. Bu sınıftaki kadınların dinsel özelliklerine baktığımızda 52 kadının 9'unun gayrimüslim 43'ünün ise Müslüman olduğunu görmekteyiz. Bir önceki servet aralığındaki kadınlar ile kıyaslandığında gayrimüslim sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bu kadınlar arasında mal varlığı daha düşük seviyede olan 10,000-50,000 arasındaki terekelerin fazlalığı göze çarpmaktadır. 52 kadın içerisinde 50,000-100,000 arası tereke sahibi sayısı 11 iken 10,000-50,000 arasındaki kişi sayısı 42'dir.

Orta halli kadınların mal varlıklarının %62,3'ünü kişisel eşyaları oluşturmaktadır. Bu oran yoksul kadınlar arasında %72'idi. Buna karşılık kişisel eşyası ve toplam terekesi aynı olan kişi sayısı sadece 15'tir. Tabakalaşmada yukarı doğru çıkıldıkça kadınlar arasında yatırım aracı olarak taşınmaz mal ve mülklerin oranının arttığı gözlemlenmektedir. Nitekim bu aralıktaki kadınların mal varlığı içerisinde ev, dükkân ya da bağ bulunanların sayısı 25'tir. Bunların bir kısmının hisse, bir kısmı ise tam bir mülk olarak sahiplenildiği görülmektedir. Bu kişiler arasında çok sayıda mülke sahip kadınlar da bulunmaktadır. Örneğin Nur bt. Yagop adlı gayrimüslim kadının 38,052 akçelik terekesinde miras yoluyla kendisine isabet eden Gavur sokağındaki 4,800 akçelik ev hissesi dışında, Kırtıbil'de 6,000 akçe ve Sarılı mahallesinde 4,800 akçe olmak üzere iki adet daha ev kaydedilmiştir (DŞS 3796, 24a-1). Göl mescidi mahallesinde oturan Emine bt. Mahmud'un terekesinde ise eşinden kendisine isabet eden ev ve bağ hissesi 6,000 akçe olarak eklenmiştir (DŞS 3796, 40a-2). Fatma bt. Abdurrahman'ın 1 dükkânı, Kiraz karyesinde bağı, bir evin ½ hissesi terekesinde bulunmaktadır (DŞS 3796, 42b-1).

Bu aralıktaki kadınların mal varlıklarında dikkati çeken diğer bir husus sahip oldukları cariyelerdir. Çok sayıda olmasa da cariyeye sahibi kadınlara da rastlanmaktadır. Cariye sahibi olmak zengin ya da iyi halli olmanın bir göstergesi olarak düşünülebilir. Kadı Hacı Ali Camii mahallesinde vefat eden Fatma bt. Ali'nin terekesindeki 1,600 akçe değerindeki Acem köle (DŞS 3796, 6a-3) ile Hoca Ahmed Mahallesi'nde vefat eden Eruh bt. Halil adlı kadının terekesinde bulunan 1,200 akçe ederindeki Sabit isimli cariyeye bunlara örnek olarak gösterilebilir (DŞS 3744, 15b-2).

Orta halli kadınların terekeleri incelendiğinde mücevher sayısında da artışın yaşandığı görülmektedir. Buna göre 52 kadından 41'inde çeşitli değerlerde kıymetli ziynet eşyası bulunmaktadır. Bu eşyalardan sim kemer ve zümrüt küpe çoğu kadında görülmektedir. Küçük farklılıklar olmakla birlikte genelde bir çift zümrüt küpe 870 ile 1200 akçe değer arasındadır (DŞS 3796, 26b-2; 23a-2). Sim kemer ise en pahalısı 1,800 akçedir (DŞS 3796, 30b-2). Bunlar dışında sim küpe, kolye ve hatem sıkça rastlanan eşyalardandır. Altın mücevhere ise çok nadiren rastlanmaktadır. Buna göre orta halliler arasında terekesi içerisinde altın ziynet eşyası bulunan kadın sayısı 4'tür (DŞS 3796, 21b-1; 58a-1; 59b-2; 31b-1). Bu eşyalar da altın küpe, altın hatem ve kolyeden oluşmaktadır.

Bu tabakadaki kadınların mal varlığı içerisinde mehir ve diğer alacakların fazlalığı da dikkat çekmektedir. Buna göre yoksul kadınlar arasında eşinden alacağı mehir-i müecceli bulunan kadın sayısı 5 iken orta halliler arasında bu sayı 25'tir. Bu rakam orta halli kadınların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Mehir miktarının İslam hukukunun belirtildiği sınırlar içerisinde kadının ailesi veya sosyal statüsü gibi etkenlerin yanında yaşı, güzelliği ve beka-reti gibi hususlarda göz önünde tutularak belirlendiği bilinmektedir (Akyüz, 2005: 217). Buna göre orta halli kadınlar içerisinde en yüksek mehir-i müeccel 42,000 akçe ile bir ağa eşi olan Ayşe bt. Yahya'ya aittir (DŞS 3796, 61b-3). En düşük mehire sahip kişi ise 2,100 akçe ile Fatma bt. Ali'dir (DŞS 3796, 6a-3). Ancak orta halli kadınlar arasından alacaklı olunan mehir miktarı genelde 7,000-15,000 aralığında yoğunlaşmış durumdadır.

Hem yoksul hem de orta halli kadınların miraslarında nakit paraya yok denilecek kadar az rastlanmaktadır. Orta halli kadınlar arasında nakit paraya rastlanılan sadece bir kişidir. Kadı el-hac Ali Camii Mahallesi sakinlerinden Fatıma bt. Ali adlı kadının 23,930 akçelik terekesinin 4,400 akçesini nakit para oluşturmaktadır ((DŞS 3796, 6a-3). O dönem için nakit para bulundurma zorluğu kadar aile bireylerinin mahkemeden bu miktarı saklaması gibi durumlar nakit paraya rastlamayı zorlaştırmaktadır. Ancak buradaki en büyük etkenin kadınlar açısından nakit para bulundurma ekonomik bir getirisi olmamasıdır. Bu aralıktaki kadınlar açısından ekonomik faaliyetlerin daha çok mülk edinme ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Orta halli kadınların terekelerinde dikkat çeken başka bir husus kadınların başkalarının zimmetinde bulunan alacaklarının fazlalığıdır. İlk aralıktaki kadınlar ile ilgili değerlendirmede de bahsedildiği üzere borç alıp verme işleminin kadınlar açısından bir ticari faaliyete işaret edip etmediğini kesin bir dille beyan etmek zor görünse de orta halli kadınlar içerisinde alacağı olanların sayıca fazlalığı bu konuya odaklanmaya sebep olmaktadır. Yoksul kadınlar içerisindeki 5 kişiye karşılık orta halli kadınların yarısına yakının başkalarından alacağı olduğu görülmektedir. Alacaklı olunan kişilerin kimliğine bakıldığı zaman bu kişilerin bazen eş ya da amca gibi akrabalık bağı bulunan kişiler oldukları bazen de herhangi bir kan bağı bulunmayan yabancı kimseler olduğu görülmektedir. İsmihan bt. Tomcan'ın 24,000 akçe amcası Kesber'den ve Maryam adlı kadından 600 meblağ alacağı (DŞS 3796, 17b-1), Hatice bt. Mehmed'in eşinden 14,400 akçe alacağı (DŞS 3796, 15b-2) ve yine Fatma bt. Ahmet'in eşinden 14,400 alacağı (DŞS 3744, 3b-2) olması durumundaki gibi kan bağı olanlar ile Meran bt. Osib'in Mardinli Kesber'den 5,760 akçe (DŞS 3744, 8b-1), Sidi bt. Abdunnur'un ise Mehmet Ağa adlı kişide bulunan 4,000 akçe alacağında olduğu gibi (DŞS 3796, 9a-1) herhangi bir akrabalık ilişkisi bulunmayan kişilerde borçlu olarak görülmektedir. Bu örnekler çoğaltılabilir ancak eldeki veriler bu konuda kesin bir fikir ileri sürmek için yeterli görünmemektedir.

100,000 ve Üzeri Terekesi Olanlar

Çalışmamızda 100,00 akçe ve yukarı terekesi bulunan kadınlar zengin olarak nitelendirilmektedir. Nitekim bu kadınlar ile ilgili terekeler incelendiğinde diğerleri ile aralarındaki farklar açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Aşağıdaki tablo bu aralıktaki kadınlara ait belgelerin toplam ve kişisel eşya miktarlarını göstermek için hazırlanmıştır.

Tablo 5. 100,000 akçe ve yukarısı kadınların kişisel eşya miktarları

Tereke Sahibi	Toplam Miktar	Kişisel Eşya	Defter/Belge No
Nimet bt. Mustafa	100,735	68,335	3796/35b-1
Fatma bt. Mustafa	132,033	29,013	3796/54a-1
Fatma bt. Abdulkirim	476,280	250,680	3796/62a-3
Şefika bt. Ömer	123,344	83,894	3756/13b-1
Hatice bt. Şeyh İsmail Efendi	237,761	75,000	3756/10a-1
Havva bt. Hacı Ali	231,240		3756/4b-1
İgiye bt. Bedros	191,760	65,796	3796/29b-2
Emmetullah Hatun bt. Seydi Ebubekir	120,197	51,000	3796/15a-1
Toplam	1,613,350	622,718 (%38,6)	

Tablodan da anlaşıldığı üzere 8 kadının toplam terekesi 52 orta halli kadının terekesine yaklaşık olarak eşit durumdadır. Kişi bazında azınlığı oluşturmalarına rağmen servet dağılımında durum farklılaşmaktadır. Bu aralıktaki üç kadının bireysel servetleri 29 fakir kadının toplam servetini geçmektedir. Fatma bt. Abdülkerim'in toplam terekesi yoksul kadınların toplamını 3'e katlamaktadır. Servet dağılımındaki eşitsizliği açık bir şekilde gözler önüne seren bu durum ne yazık ki toplumun geneline sirayet etmiş durumdadır. Zenginler çok zengin, fakirler ise çok fakirdir.

Bir kişinin unvanına bakarak onun yaptığı işi veya toplum içerisindeki statüsünü kolayca anlamak mümkündür. Ancak kadınlar için aynı durum söz konusu değildir. Kadınların unvanına genelde mahkeme kayıtlarında yer verilmemektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında kadınların kamusal alandaki görünürlüklerinin fazla olmayışı kadar eşlerinin ve ailelerinin statüsüne bağlı olarak yaşamayı tercih etmeleri etkili olmuştur. Elimizdeki belgelerde açıkça görülmektedir ki kadınların kendi isimlerinin önünde veya arkasında *hatun* dışında bir unvana rastlanmamaktadır. Ancak bu aralıktaki kadınların çoğunun eşi ya da babası şeyh, ağa, seyyid veya hacı gibi unvanlara sahiptir.

Zengin kadınların dinsel kimlikleri incelendiğinde Çaruği mahallesinde sakin İgiye bt. Egos adlı Hristiyan kadın dışındakilerin Müslüman olduğu görülmektedir. İgiye'nin 191,760 akçelik bir mal varlığı vardır ve bunun 65,796 akçesini 105 parçalık kişisel eşyası oluşturmaktadır (DŞS 3796, 15a-1). Bu eşyalar arasında altın ve gümüş takılardan çini tabak ve bardaklara, çeşitli ev eşyalarından kıyafetlere yaşam standardının yüksek olduğunu gösteren birçok malzeme bulunmaktadır.

Bu aralıktaki kadınlar içerisinde toplam terekesi ile kişisel eşya miktarı aynı olan kişi bulunmamaktadır. Diğer aralıklarda bu durumda olan kadınlara rastlanmaktaydı. Fakat zengin kadınların kişisel eşyalarının toplam terekelerinin %38,6'ısını oluşturduğu görülmektedir. Bu oran düşük gibi algılsa da miktar ve parça adedi olarak kişisel eşyaların diğer kesimlerdeki kadınlarınkine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların yaşam standartlarını yüksek tuttuğuna ve kişisel eşyalara önem verdiklerine dair bir işaret olarak değerlendirilebilir. Bu işaretin bir göstergesi olarak kişisel eşyaların çeşitliliğinin artması, kıyafetlerde kürk ve değerli kumaşlardan giysilerin bulunması ile çok sayıda altın mücevherin terekelere girmesini belirtmemiz gerekmektedir. Diğer servet aralığındaki kadınlarda çokça rastlanmayan altın mücevherler bu aralıktaki kadınlarda sıkça görülen bir durum halindedir (bkz. DŞS 3796, 62a-3; 15a-1; 3756, 4b-1). Altın, zümrüt gibi ziynet eşyalarının kişinin statüsünü simgeleyen nesneler olmasından dolayıdır ki zenginler bu nesneler üzerinden statü inşası yapmakta ve gücünü gösterebilmektedir.

Bu aralıktaki kadınların tereke miktarı ile kişisel eşyaları arasındaki farkı genelde taşınmaz mallar ile başkalarından alacakları oluşturmaktadır. Bazı kadınların mülk edinme konusunda hassas olduğu ve çok sayıda taşınmaz mal edindiği belgelere yansımıştır. Bunlardan biri Emetullah Hatun bt. Seyyid Ebubekir'dir. Babası seyyid, eşi ağa olan bu kadının 120,197 akçe olan toplam terekesinin 51,000 akçelik kısmını kişisel eşyası oluşturmaktadır. Geriye kalan miktarı 24,000 akçelik mehr-i müeccel, Rum kapısında bir ev, kal'ada bir ev, Mehmed Paşa mahallesinde bir ev, Hacı Mehmed evkafında bir ev, İbrahim Bey mahallesinde iki ev ve Eğil kazasında bir değirmen hissesi oluşturmaktadır (DŞS 3796, 15a-1). Bu duruma örnek bir diğer kadın Hatice bt. Şey İsmail Efendi'dir. 237,761 akçelik terekesinde 2 ev ve bir cüllâh dükkânı bulunmaktadır (DŞS 3756, 10a-1). Görüldüğü üzere kadınlar arasında ekonomik refah artıkça mülk edinme oranı da artmaktadır.

Bu servet aralığındaki kadınların terekelerinde dikkat çeken başka bir husus ise sahip olunan cariyenin fazlalığıdır. Yukarda ismi geçen Hatice bt. Şeyh İsmail Efendi'nin kendisine ait 3 adet cariyesi bulunmaktadır. Bunlardan Sadıka 5,400 akçe, Sehuse 12,000 akçe, Hürrem ise 3,600 akçe değerindedir (DŞS 3756, 10a-1). Yine bir başka kadın Fatma bt. Abdülkerim'in Rakik adındaki cariyesi 8,400 akçedir (DŞS 3796, 62a-3).

SONUÇ

Diyarbakir Eyaleti Osmanlı İmparatorluğu içerisinde hem barındırdığı nüfus hem de şehrin politik ve askeri özellikleri açısından her zaman önemli bir idari birim olarak görülmüştür. Bunun yanında şehrin kendine ait dinamikleri içerisinde sıradan halktan insanların yaşamı devletin diğer bölgelerindeki insanlarınkinden farklı olmamıştır. İncelediğimiz dönemdeki kadınların yaşam standartlarının imparatorluğun diğer kesimlerindeki kadınların yaşamına dair işaretler sunacağı açıktır. Bu yönüyle elde edilen veriler Osmanlı toplumunda kadınların tarihinin yeniden yazılmasına katkı sunacaktır.

İnceldiğimiz 3 defter içerisindeki kadınlara ait 89 adet tereke kaydı incelendiğinde Diyarbakir'de kadınların servet miktarları, kullandıkları eşyalar, yatırım araçları ve ziynet eşyaları gibi etmenler üzerinden yoksul, orta halli ve zengin olarak sosyo-ekonomik bir tabakalaşmanın yaşandığı görülmüştür. Yine bu tabakalaşmanın unvan-statü üzerinden yaşandığı, zengin kadınların eşleri ya da babalarının ağa, şeyh, hacı gibi unvanlara sahip kişiler olduğu anlaşılmıştır. Erkek veya kadın ayırt etmeksizin yapılan çalışmalarda sıkça varılan sonuçlardan olan servet-statü arasındaki ilişkinin kadınlar ile ilgili yapılan analizler içinde geçerli olduğu görülmüştür.

Bahsi geçen tabakalar arasında keskin hatlar ile çizilmiş bir sınır veya kutuplaşma olmamakla birlikte gelir dağılımındaki adaletsizliğin bir yansıması olarak zengin ve yoksullar arasında servet miktarları açısından büyük uçurumların olduğu görülmektedir. Yoksulların hayatı ekonomik anlamda oldukça sınırlı, kullandıkları eşyaları az, oturabildikleri bir evleri ve az sayıda taşınmaz mülkleri ile geçimlerini zor sağladıkları görülmüştür. Az sayıdaki zenginin ise yaşam standardının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Orta halli kadınlar ise sayıca fazla olup servet miktarında en büyük paya sahip olmalarına rağmen zengin kadınlar karşısında yaşam standardı olarak geri konumdadırlar. Buna rağmen yoksul kadınlara göre kullandıkları eşyaların sayıları ve çeşitliliği artmış, taşınmaz sayılarında artışlar yaşanmış, değerli takılar ve mücevherler daha fazla kadında görülmeye başlanmıştır. Ayrıca bu kesim içerisinde bağ, değirmen gibi ticari fayda sağlayan faaliyetlerin hisse düzeyinde görülmeye başlandığı da belirtilmelidir. Yine orta halliler arasında yoksulluk sınırına yakın olup terekesi 10,000-50,000 akçe arasında bulunan kadınların sayılarının daha fazla olduğu görülmüş ve bunların yaşam standardının daha düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Zenginlik sınırına yaklaştıkça kadınların statüsünde değişmelerin yaşandığı görülmüş ve buna bağlı olarak yaşam standardında yükselmeler tespit edilmiştir. Bunun bir göstergesi olarak kişisel eşyalarda çeşitlilik artmış, altın takılara rastlanmaya başlamıştır. Ayrıca kıyafetler içerisinde kürkler, değerli kumaşlardan yapılan şallar ile elbiselerin de hem sayıca hem de değerleri anlamında artış gösterdiği görülmüştür. Zenginliğin bir göstergesi olarak cariyeye bulundurmalarla sıkça rastlanmış, nadiren de olsa nakit paranın da terekelerde kayıt altına alındığı görülmüştür. Her kesimden kadının terekesinde rastlanılabilecek mehir miktarının zengin kadınlar için yüksek tutulduğu daha alt sınıflardaki kadınlar için düşük tutulduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Diyarbakir Şer'iyye Sicilleri (DŞS) 3756, 3744, 3796.

Akyüz, J. (2005). Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler. *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 213-230.

Arslan, İ. (2014). 19. Yüzyıl Sonlarında Edremit'te Beş Köylü Beş Tereke. *Tarih Okulu Dergisi (Tod)*, 7(17), 443-466.

Başarır, Ö. (2011). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Taşrasında Statü-Servet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *History Studies*, 3(3), 49-67.

Barkan, Ö. L. (1966). Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defteri (1545-1659). *Belgeler*, 3 (3), 1-30.

- Cankabal, H. (2009). 17. Yüzyılda Ayntab Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Civelek, G. (2015, Haziran). XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadının Terekesi: Manastır'lı Aışe Hatun. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*(54), 241-260.
- Ekinci, E. B. (2005). Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), S. 417-439.
- Erdoğan, M. K. (2010). Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılın Ortalarında Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat. *Akademik Araştırmalar Dergisi*(45), 181-212.
- Ertaş, F. C., & Şişman, B. (2013). XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı'da Tereke Uygulaması ve Muhasebesi- Sosyo-Ekonomik Yapıya ve Miras Hukukuna Etkileri. *Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 197-222.
- Farooqi, S. (2003). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, Çev. Gül Çağalı Güven-Özguır Türesay*. İstanbul.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*(4), 58-80.
- Gedikli, F. (2007). Şer'iyeye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar. *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları-Tespitler-Problemler-Teklifler* (S. 73-96). İstanbul: İsam.
- İnalcık, H. (1953). 15. Asır Türkiye İktisadi Ve İçtimal Tarihi Kaynakları. 15(1-4), S. 51-75.
- İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Oğuz, G. (2013). *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- Oğuz, G. (2014). Tereke Kayıtlarının Güvenilirliği ve Kadıların Mirastan Mal Kaçırma Yöntemleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 9(1), 409-426.
- Oğuzoğlu, Y. (1985). Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri. *İü. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (S. 1-5). Ankara.
- Özcan, T. (2005). Muhallefât. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (S. 406-407).
- Yücel, Y. (1997). XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler. *Belleten*, 41(163).